వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారి యుపన్యాసాదికములు

భారతాభారతరూపకమర్యాదలు

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్సు,
4, మల్లికేశ్వరస్వామిగుడి సందు, లింగిసెట్టివీధి,
జి. టి. మదరాసు.

భారతాభారతరూపకమర్యాదలు

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిచే

ఉపన్యస్తము.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్,
4 మల్లికేశ్వరగుడిసందు, లింగిసెట్టివీథి,
జి. టి. మదరాసు.

భారతాభారతరూపకమర్యాదలు.

౧

భరతముని ఆత్రేయాది మునులకు నాట్యవేదమును చెప్పుచున్నాఁడు:

"సమాప్తజప్యం వ్రతినం స్వసుతైః పరివారితమ్ ;
అనధ్యాయే కదాచిత్తం భరతం నాట్యకోవిదమ్.
మునయః పర్యుపాస్యైన మాత్రేయప్రముఖాః పురా;
పప్రచ్ఛుస్తే మహాత్మానో నియతేంద్రియబుద్ధయః,
'యోఽయం భగవతా సమ్య క్కథితో వేదసమ్మితః,
నాట్యవేదః కథం చాయ ముత్పన్నః కస్యవా కృతే.
కత్యఙ్గః కింప్రమాణశ్చ ప్రయోగ శ్చాస్య కీదృశః;
సర్వ మేత ద్యథావ త్త్వం భగవ న్వక్తు మర్హసి.'
తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా మునీనాం భరతో మునిః,
ప్రత్యువాచ తతో వాక్యం నాట్యవేదకథాం ప్రతి".

భరత. I—(౨-౬)

౨

నాట్యశాస్త్రసృష్టి వినోదకరణముగా మహేంద్రాదిదేవతలచేత ప్రార్థింపఁబడినది. అట్లే బ్రహ్మదేవుఁడు అనుగ్రహించినాఁడు :—

"మహేన్ద్రప్రముఖై ర్దేవై రుక్తః కిల పితామహః,
'క్రీడనీయక మిచ్ఛామో దృశ్యం శ్రవ్యంచ య ద్భవేత్.

నచ వేదవిహారోఽయం సంశ్రావ్య శ్శూద్రజాతషు,
తస్మాత్సృజాపరం వేదం పఞ్చమం సార్వవర్ణికమ్.'
ఏవ మస్త్వితి తా నుక్త్వా దేవరాజం విసృజ్యచ,
సస్మార చతురో వేదా న్యోగ మాస్థాయ తత్త్వవిత్.
ధర్మ్య మర్థ్యం యశస్యం చ సోపదేశం ససంగ్రహమ్,
భవిష్యతశ్చ లోకస్య సర్వకర్మానుదర్శకమ్,
సర్వశాస్త్రార్థసంపన్నం సర్వశిష్యప్రవర్తకమ్,
నాట్యాఖ్యం పఞ్చమం వేదం సేతిహాసం కరోమ్యహమ్.
సంకల్ప్య భగవా నేవం సర్వా న్వేదా ననుస్మరన్,
నాట్యవేదం తత శ్చక్రే చతుర్వేదాఙ్గసంభవమ్.
జగ్రాహ పాఠ్యం ఋగ్వేదా త్సామభ్యో గీతమేవచ,
యజుర్వేదా దభినయా న్రసా నాథర్వణాదపి.
వేదోపవేదై స్సంబద్ధో నాట్యవేదో మహాత్మనా
యేన నారదసంయుక్తో వేదవేదాఙ్గకారణమ్.
ఉపస్థితోఽహం లోకేశం ప్రయోగార్థం కృతాఞ్జలిః,
నాట్యస్య గ్రహణంప్రాప్తం బ్రూహి కింకరవా ణ్యహమ్"

భరత. I—(౧౧-౧౯)

3

నాట్యప్రయోజనము :

౧. ఇట్లు బ్రహ్మచేత నీ నాట్యవేదము దేవతలకొఱకు చేయఁబడినదగుటంబట్టి దీనిప్రయోగమునకు అసురులు విఘ్న

ములు గావించిరి. అంతట బ్రహ్మ యీ వేదము వారికి సయితము చేయఁబడినదనియును, దీనిస్వరూపప్రయోజనము లిట్టివనియుఁ జెప్పి వారిని సమాధానపఱచినాఁడు.

"దేవానాం వచనం శ్రుత్వా బ్రహ్మా విఘ్నా నువాచహ,
'కథం భవన్తో నాట్యస్య వినాశార్థ ముపస్థితాః.'
బ్రహ్మణో వచనం శ్రుత్వా విరూపాక్షో ఽబ్రవీ ద్వచః,
'యోఽయం భగవతా సృష్టో నాట్యవేద స్సురేచ్ఛయా.
ప్రత్యాదేశోఽయ మస్మాకం సురార్థం భవతా కృతః,
తత్రైత దేవం కర్తవ్యం త్వయా లోకపితామహ.
యథా దేవా స్తథా దైత్యా స్త్వత్తః పూర్వవినిర్గతా.'
విరూపాక్షవచః శ్రుత్వా బ్రహ్మా వచన మబ్రవీత్.
'అలం వో మన్యునా దైత్యా విషాద స్త్యజ్యతా మయమ్,
భవతాం దేవతానాంచ శుభాశుభవికల్పకైః
కర్మభావాన్వయాపేక్షీ నాట్యవేదో మయాకృతః,
నైకాన్త తోఽత్ర భవతాం దేవానాం వాపి భావనమ్
త్రైలోక్య స్యాస్య సర్వస్య నాట్యం భావానుకీర్తనమ్.
క్వచి ద్ధర్మః క్వచి త్క్రీడా క్వచి దర్థః క్వచిచ్ఛ్రమః
క్వచిద్ధాస్యం క్వచి ద్యుద్ధం క్వచి త్కామః క్వచిద్వధః,
ధర్మాః ధర్మప్రవృత్తానాం, కామాః కామార్థసేవినామ్,
నిగ్రహం దుర్వినీతానాం, మత్తానాం దమనక్రియా,
క్లీబానామపి యూనాంవా ఉత్సాహశ్శూరమానినామ్,

భారతాభారత రూపకమర్యాదలు.

అబోధానాం విబోధశ్చ, వైదగ్ధ్యం విదుషామపి,
ఈశ్వరాణాం విలాసశ్చ, స్థైర్యం దుఃఖార్దితస్య చ,
సర్వోపజీవినా మర్థో, యతి రుద్విగ్న చేతసామ్,
నానాభావోపసంపన్నం, నానావస్థాన్తరాత్మకమ్.,
లోకవృత్తానుకరణం నాట్య మేత న్మయా కృతమ్.
ఉత్తమాధమమధ్యానాం నరాణాం కర్మసంశ్రయం,
హితోపదేశజననం, ధృతిక్రీడాసుఖాదికృత్,
దుఃఖార్తానాం సమర్థానాం శోకార్తానాం తపస్వినామ్,
విశ్రాన్తి జననం కాలే నాట్య మేత న్మయా కృతమ్ ;
ధర్మ్యం యశస్య మాయుష్యం హితం బుద్ధివివర్ధనమ్
లోకోపదేశజననం నాట్య మేత ద్భవిష్యతి.
న త చ్ఛాస్త్రం న త చ్ఛిల్పం న సా విద్యా న సా కలా,
నాసౌ యోగో నత త్కర్మ యన్నా ట్యేఽస్మిన్నదృశ్యతే.
తన్నాత్ర మన్యుః క ర్తవ్యో భవద్భి రమరాన్ ప్రతి,
య న్నాత్ర కారణం నాట్య మేత త్తద్య న్మయా కృతమ్.
దేవానా మసురాణాంచ రాజలోకస్య చైవహి,
బ్రహ్మర్షీణాంచ విజ్ఞేయం నాట్యం వృత్తాంతదర్శకమ్.
యోఽయం స్వభావో లోకస్య సుఖదుఃఖసమన్వితః,
సోఽఙ్గాద్యభినయోపేతో నాట్య మి త్యభిధీయతే.
వేదవిద్యేతిహాసానా మర్థానాం పరికల్పనమ్,
వినోదకరణం లోకే నాట్య మేత ద్భవిష్యతి.”

భరత. I—(౬౭-౮౬)

౨. వ్యుత్పత్త్యానందరూపము లయిన యీ బ్రహ్మోక్త ప్రయోజనములనే విద్వాంసులు అనువదించుచు వచ్చిరి.

(అ) "ఆనన్దనిష్యన్దిషు రూపకేషు
వ్యుత్పత్తిమాత్రం ఫల మల్పబుద్ధిః,
యో వేతిహాసాదివదాహ సాధు
స్తస్మై నమః స్వాదు పరాఙ్ముఖాయ."

—దశరూపకము.

(ఆ) "కావ్యం యశసే ఒర్థకృతే
వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే,
సద్యఃపరనిర్వృతయే
కాన్తా సమ్మితతయోపదేశయుజే."

—కావ్యప్రకాశము.

(ఇ) "విశ్వశ్రేయః కావ్యం
తదదోషా పరిష్కృతాచ వాగర్థా,
సా వా గ్యా రసవృత్తిః
సాధ్వీ హి రసో యథా తథం కవిభిః."
స్వస్థానవేషభాషా
భిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధధియః,
లోకే బహుమన్యన్తే
వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ."

—ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి.

౪

నాట్యమండపము :

౧. అనంతరము భరతముని నాట్యమండపము (=ప్రేక్షాగృహము) యొక్క విధానమును స్థూలసూక్ష్మ విషయవిస్తరముతో నుపదేశించుచున్నాఁడు :

"ఇహ ప్రేక్షాగృహం దృష్ట్వా శ్రీమతా విశ్వకర్మణా,
త్రివిధ స్సన్నివేశశ్చ శాస్త్రతః పరికల్పితః.
వికృష్ట శ్చతురస్రశ్చ త్ర్యశ్రశ్చైవతు మణ్డపః,
తేషాంత్రీణి ప్రమాణాని జ్యేష్ఠం మధ్యం తథావరమ్.
ప్రమాణ మేషాం నిర్దిష్టం హస్తదణ్డసమాశ్రయమ్,
శతం చాష్టౌ (౧౦౮ మూరలు) చతుష్షష్టి(౬౪ మూరలు)
హస్తా ద్వాత్రింశ (౩౨ మూరలు) దేవచ.
అష్టాధికం శతం జ్యేష్ఠం చతుష్షష్టిస్తు మధ్యమమ్,
కనీయస్తు తథా వేశ్మ హస్తా ద్వాత్రింశ దిష్యతే.
దేవానాంతు తథా జ్యేష్ఠం నృపాణాం మధ్యమం భవేత్,
శేషాణాం ప్రకృతీనాంతు కనీయః సంవిధీయతే.

* * * *

కనీయస్తు స్మృతం త్ర్యశ్రం చతురస్రంతు మధ్యమమ్,
జ్యేష్ఠం వికృష్టం విజ్ఞేయం నాట్యవేద ప్రయోక్తృభిః."

భరత. II—(౭-౧౪)

౨. అందు మర్త్యోచితముయొక్క పరిమాణము:

"చతుష్షష్టికరాన్ (64 cubits) కుర్యా
ద్దీర్ఘత్వేన తు మణ్డపమ్,
ద్వాత్రింశతం (32 cubits) చ విస్తారా
న్మర్త్యానాం యో భవే దిహ."

3. అంతకన్న నధికప్రమాణమయినచో సామాజికులకు నటముఖదృష్ట్యాదిసూచితభావములు వ్యక్తపడవు; పాఠ్యము వినఁబడదు; ప్రతిధ్వనియుం గలుగును; స్వరమును వికృత మగును.

"అత ఊర్ధ్వం న కర్తవ్యః కర్తృభి ర్నాట్యమణ్డపః,
యస్మా దవ్యక్తభావం హి తత్ర నాట్యం ప్రజే దితి.
మణ్డపే విప్రకృష్టేతు పాఠ్య ముచ్చారిత స్వరమ్,
అనిస్సరణధర్మత్వా ద్విస్వరత్వం భృశం వ్రజేత్.
యస్య లాస్యగతో భావో నానాదృష్టి సమన్వితః,
సర్వేభ్యో విప్రకృష్టత్వా ద్వ్రజే దవ్యక్తతాం పరామ్.
ప్రేక్షాగృహాణాం సర్వేషాం తస్మాన్మధ్యమ మిష్యతే,
యావ త్పాఠ్యంచ గేయంచ తత్ర శ్రవ్యతరం భవేత్."

భరత. II—(౨౦-౨౪)

4. అఱువదినాల్గుకరముల నిడుపులో వెనుకటి యెనిమిది కరములు నేపథ్యగృహము, దానిముందటి యెనిమిదికరములు రంగశీర్షమునుం గావలయునని విస్తరము. అనంతరము క్రమముగ భిత్తికర్మవిస్తరము, స్తంభకర్మవిస్తరము. రంగశీర్షమున ఆఱుదారువు లుండవలయును. రంగపీఠము అద్దమువలె చదు

నుగా నుండవలయును. నేపథ్యగృహమునకు రంగములోనికి రెండుద్వారము లుండవలయును.

"ఏవం విధం ప్రకర్తవ్యం రంగశీర్షం ప్రయత్నతః,
కూర్మపృష్ఠం నకర్తవ్యం మత్స్యపృష్ఠం తథైవచ.
శుద్ధాదర్శతలప్రఖ్యం రఙ్గపీఠం ప్రశస్యతే."

భరత. II—(౬౧-౬౨)

౫. అనంతరము దారుకర్మవిస్తరము:

"ఏవం రఙ్గశిరః కృత్వా దారుకర్మ ప్రయోజయేత్,
ఊహప్రత్యూహసంయుక్తం నానాశిల్పప్రయోజితమ్,
నానాపఞ్జరకోపేతం బహువ్యాళోపశోభితమ్,
అట్టాలభఞ్జికాభిశ్చ సమన్తాత్సమలంకృతమ్,
నిర్వ్యూహకుహరోపేతం నానాగ్రథిత వేదికమ్,
నానావిన్యాససంయుక్తం యన్త్రజాలగవాక్షకమ్,
సుపీఠధరణీయుక్తం కపోతాళీ సమాకులమ్,
నానాకుట్టిమ విన్యస్తైః స్తంభైశ్చాప్యుపశోభితమ్."

భరత. II—(౬౪-౬౭)

౬. అనంతరము నాట్యమండపాకారాది విస్తరము:

"కార్యః శైలగుహాకారో ద్విభూమి ర్నాట్యమండపః,
మన్దవాతాయనోపేతో నిర్వాతో ధీరశబ్దవాన్.
తస్మా న్నివాతః కర్తవ్యః కర్తృభి ర్నాట్యమండపః,
గంభీరస్వరతా యేన కుతపస్య భవిష్యతి."

భరత. II—(౮౫-౭౦)

౭. నిర్వాతము గంభీరస్వరత్వప్రదము.

౮. అనంతరము భిత్తిపై చిత్రకర్మవిస్తరము:

"భిత్తికర్మవిధిం కృత్వా భిత్తిలేపం ప్రదాపయేత్,
సుధాకర్మవిధి స్తస్య విధాతవ్యః ప్రయత్నతః.
భిత్తి ష్వథ విలిప్తాసు పరిమృష్టాసు సర్వతః,
సమాసు జాతశోభాసు చిత్రకర్మ ప్రయోజయేత్.
చిత్రకర్మణి చాలేఖ్యాః పురుషాః స్త్రీజన స్తథా,
లతాబన్ధాశ్చ కర్తవ్యా శ్చరితం చాత్మభూమిజమ్.
ఏవం వికృష్టం కర్తవ్యం నాట్యవేశ్మ ప్రయోక్తృభిః."

భరత. II—(౭౧-౭౪)

౯. ఇట్లు వికృష్ట ప్రేక్షాగృహమునకుం జెప్పి, చతురశ్రమున సోపానపీఠముసయితము కర్తవ్యమని తన్నిర్మాణ ప్రకారముం జెప్పుచున్నాఁడు:

"స్తమ్భానాం బాహ్యతశ్చాపి సోపానాకృతిపీఠకమ్,
ఇష్టకాదారుభిః కార్యం ప్రేక్షకాణాం నివేశనమ్.
హస్తప్రమాణై రుత్సేధై ర్భూమిభాగసముత్థితైః,
రఙ్గపీఠావలోక్యంతు కుర్యా దాసనజం విధిమ్."

భరత. II—(౭౯-౮౧)

౫

ప్రేక్షాగృహమందు ప్రథమ ప్రయుక్తము:

౧. విశ్వకర్మచేత నిట్లు దివ్యమయిన ప్రేక్షాగృహము నిర్మింపఁబడినంతట భరతుడు బ్రహ్మను ఏమిప్రయోగింతునని

యడుగఁగా బ్రహ్మ తా రచించిన 'యమృతమంథనసమవకారము' నాడుమనెను. భరతముని యట్లే కావించెను.

౬

ప్రథమడిమము, తాండవవిద్యాప్రాప్తి :

౧. పిమ్మట కొంతకాలమునకు బ్రహ్మ కైలాసమునకు భరతమునిం గొనిపోయి అట మహేశ్వరుని మ్రోల త్రిపురదాహ మను డిమమును ఆడించెను.

౨. అందుల కత్యంతప్రీతుఁడై మహేశ్వరుఁడు నాట్యోపయోగులయిన లాస్యతాండవవిద్యలసర్వస్వమును భరతునికి నేర్పుమని తండునకు నాజ్ఞాపించెను. ఆతఁ డట్లే కావించెను. ఆతనివలన భరతముని నృత్తమును, తదీయాంగహారములను, కరణములను, రేచకములను సకలాంగసకలాభినయములను నేర్చుకొనెను. ఆవిధముగా నాట్యముతో నృత్తప్రయోగముకూడఁ జేర్పఁబడినది.

౭

నృత్తప్రయోజనము :

"అభినయముచే అర్థము విశదమగును కావున దానిం జేర్పవలసినదే; నృత్తమువలన నేప్రయోజనము కనఁబడకున్నది, దాని నేల చేర్చితిరి?" అని మును లడుగఁగా భరతుఁడు దానిని వినోదకరణముగాఁ జేర్చితి నని చెప్పుచున్నాఁడు :

ఋషయ ఊచుః :

"యథా ప్రాప్త్యర్థ మర్థానాం తజ్జ్ఞైరభినయః స్మృతః,
కస్మా న్నృత్తం కృతం హ్యేత త్కం స్వభావ మపేక్షతే.
న గీతకార్థసంబద్ధం న చా ప్యర్థ స్య భావకమ్,
కస్మా న్నృత్తం కృతం హ్యేత ద్గీతే ష్వాసారితేషుచ."

భరత ఉవాచ :

"అ త్రోచ్యతే; నఖ ల్వర్థం కఞ్చి న్నృత్త మపేక్షతే,
కింతు శోభాం జనయతా మితి నృత్తం ప్రవర్తితమ్.
ప్రాయేణ సర్వలోకస్య నృత్త మిష్టం స్వభావతః,
మఙ్గల్య మితి కృత్వాచ నృత్త మేత త్ప్రకీర్తితమ్.
వివాహప్రసవావాహప్రమోదాభ్యుదయాదిషు,
వినోదకరణం చేతి నృత్త మేత త్ప్రవర్తితమ్."

భరత. II—(౨౭౩-౨౭౮)

ఇప్పటి ప్రయోగములలో నృత్తము ఉపేక్షితము.

౫

ధర్మిద్వయము :

నాట్యమందు లోకధర్మి యనియు, నాట్యధర్మి యనియు నిరుదెఱంగులు గలవు. లోకధర్మి యందు వస్తువు ఎట్లు జరిగినదో అట్లే రచితమగును; అట్లే ప్రయోగింపఁబడును. నాట్యధర్మి యందు నృత్తము, గీతము, శాస్త్రోక్తాభినయము, పద్యాదులును రంజనార్థము చేర్పఁబడును ; ప్రయోగింపఁబడును. కాళిదాసాది

మహాకవులనాటకములయందు రంజనార్థము పద్యములుమాత్ర ము రచింపఁబడినవి. వానియందు నృత్తగీతములు కథావస్తువులో వచ్చెనా అవి ఆకథావస్తువులో ఉండినట్టివనియే భావము. అంతియకాని పాత్రవాక్యములన్నియు ప్రాయికముగానేనియు గీతి కలుగానే యుండవు. ఈధర్మిభేదములను భరతాచార్యుఁ డిట్లు విశదపఱుచుచున్నాఁడు :

"ధర్మియాద్వివిధాప్రోక్తా మయాపూర్వం ద్విజోత్తమాః,
లౌకికీ నాట్యధర్మీచ తయోర్వక్ష్యామి లక్షణమ్.
స్వభావభావోపగతం శుద్ధం త్వవికృతం తథా,
లోకవార్తాక్రియోపేత మఙ్గలీలావివర్జితమ్,
స్వభావాభినయోపేతం నానాస్త్రీపురుషాశ్రయమ్,
య దీదృశం భవేన్నాట్యం లోకధర్మీతి సా స్మృతా.
యోఽయం స్వభావో లోకస్య సుఖదుఃఖక్రియాత్మకః,
శాస్త్రాభినయసంయుక్తో నాట్యధర్మీ ప్రకీర్తితా.
అతివాక్యక్రియోపేత మతిసత్త్వాతిభావికమ్,
కలాఙ్గహారాభినయం నాట్యలక్షణలక్షితమ్.
సర్వాలఙ్కారసంయుక్త మశ్వస్థపురుషాశ్రయమ్,
యదీదృశం భవేన్నాట్యం నాట్యధర్మీతు సా స్మృతా.
లోకేయ దభియోజ్యంతు భద్రమత్రోపయుజ్యతే,
మూర్తిమత్సాభిలాషంచ నాట్య ధర్మీతు సా స్మృతా.
అత్రోక్తంచైవ యద్వాక్యం నశ్రుణ్వన్తి పరస్పరమ్,

అనుక్తం శ్రూయతే యచ్చ నాట్యధర్మీ తు సా స్మృతా.
శైలయానవిమానాని చర్మవర్మాయుధధ్వజాః,
మూర్తిమన్తః ప్రయుజ్యన్తే నాట్యధర్మీ తు సా స్మృతా
లలితై రఙ్గవిన్యాసైః తథా క్షిప్తపదక్రమైః,
నృత్యతే గమ్యతే చాపి నాట్యధర్మీ తు సా స్మృతా.”

భరత. XIII—(౮౦-౮౯)

౬

నృత్యోదాహరణము :

రత్నావళీనాటకమందు ప్రథమాంకములో రాణిగారి చేటికలు వసంతోత్సవములో రాజుకడకు ఆమెయొక్క సందేశముకు తెచ్చుచు దారిలో పౌరసంఘముతో పాడుచు, నర్తించుచు వచ్చిరి. అది చిత్రాంగి వకీలు అభియోగవాదమును, సారంగధరుని వకీలు రక్షణ వాదమును, దలాయితు తన సాక్షి పిలుపును, సాక్షులు తమకులనామాదికమును, సాక్ష్యములను, రాజరాజనరేంద్రుఁడు తనయుని కాలుసేతులు నఱుకుతీర్పును సవాద్యముగా ఆడి పాడుటవలెఁ గాక, కథావస్తూపాత్తవసంతోత్సవానుభవప్రకార మగుటచేత సుప్రసక్తమై యున్నది.

విదూ. — (చూచి) ప్రియవస్యుఁడా, బలేజాణలయిన సరసులు సూటిదప్పక క్రోవులతో చిమ్మిన వసంతాలపోట్లకి సీత్కారంచేస్తూ ఈ బోగాల యెమ్మెకత్తెలు ఏలాగు విలసిస్తున్నారో చూడు.

రాజు— (చూచి) వయస్యుఁడా, సరిగా కని పట్టితివి:

పఠన :

ఉ. మానక రాలు బుక్క బలు
మబ్బులుచేసెడిచిమ్మచీఁకటిన్
గానఁగనౌ చొకింత మణి
కాంచన భూషణ రశ్మిపాళిచేన్
పూనికఁ గ్రోవుల న్ఫణాల
పోలిక నెత్తుభుజంగలోక మా
ధ్యానము మీఱి నన్ను బలి
ధామమునన్ స్మరియింపఁజేసెడిన్.

విదూ.—(చూచి) ఓవయస్యుఁడా, ఇదుగో మదనిక మత్తుకు తగినట్లు వసంతాభినయం చేస్తూ చూతలతికతో కూడా ఇక్కడికే వస్తూవున్నది. చూడు ప్రియవయస్యా.

[అంతట మదలీలను నటించుచు, ద్విపదీఖండముం బాడుచు ఇరువురుచేటికలు ప్రవేశింతురు.]

[మదనిక పాడును.]

గేయము.

వలకడ లెమ్మర వచ్చెనే! వలరాజు నానతిఁ దెచ్చెనే
ఎలనాగ లను గంట గించెనే ఎలమావులను నని పించెనే
పొగడతావుల వెద సల్లెనే, మగువల మగలపై నల్లెనే,
తొగకంట యీలువు త్రుంచెనే చిగురుఁబోఁడులగుండె సించెనే.

క. మునుమును మధుమాసం బిట

జనుల యెదల మెత్తఁబఱచుఁ, జయ్యన నంతన్
అనువౌటఁ జొరఁగఁ, గాముఁడు
మునుకొని కాడంగనేయుఁ బువుబాణములన్]

రాజు—(చూచి) ఆహా! యీచేడెల యాటతమి పాటి మీఱి మనోహరముగా నున్నది. అట్లేగదా.

ఉ. వేనలి స్రస్తమై చెదరి వీడ్కొనె నల్లిన యెత్తుపోణిమిన్,
మానక పాద మంటి యిను మట్టుగఁ గ్రందిలుచున్న వందియల్,
పూనుచుఁ గంపమిట్టటయి మోఁదుచునున్న వి హారమక్కునన్,
కౌను కుచాద్రినమ్రము త్రెగంబడ మత్త నటించువీడ నాన్.

విదూ—(నవ్వుచు) వయస్యుఁడా, నేనుగూడా కాసె గట్టిన యీచేడెలమధ్య ఆడుతూపాడుతూ వసంతసేవ హోళీ పండుగని గౌరవించి వస్తాను.

రాజు—(చిరునగవుతో) వయస్యా, అట్లే చేయుము.

విదూ.—నీయాజ్ఞ. (అని లేచి చేటికలనడుమ నర్తించును.)..."

౧౦

రత్నావళీప్రయోగము :

౧. ఈ సంస్కృతరూపకములను ఎన్నఁడేని ఏవరేని ఆడి యుందురా అనియుం గొందఱు ప్రశ్నించుట గలదు.—ఒకానొకప్పుడు దామోదరమిశ్రుఁడను నొక మహామాత్యుఁడు తన తేఁడు వసంతోత్సవములో మంచినాటక మాడింపుమని యడు

గఁగా ఈరత్నావళీనాటిక నాడించెను ప్రయోగమందు మహా మంత్రి నాటికార్థమై తమపౌరులే ఆగ్రంథములో వర్ణింపఁబడి నట్లు స్త్రీలతోఁగూడ సర్వాభరణభూషితులై విభవోత్తరము గా క్రోవులతో నెఱ్ఱనీ రొండొరులపైని, వేశ్యలపైనిం జల్లుచు, ఎఱ్ఱబుక్కాపొడుముచే సంధ్యారాగముం గావించుచు, బోగ ముమేళములతోఁగూడ నృత్తగీతవాద్యములతో తేనిమోఁల నాటికాప్రయోగములో నతనిమేడవెంబడి నేఁగునట్లు గా వించెను. ఈవృత్తాంతమును, నటసంఘమునకు రా జిచ్చిన బహుమతులవివరమును, ఈ నాటకకథను ఆమహామంత్రియే ఆర్యావృత్తముల నొకగ్రంథముగా రచించినాఁడు. ఇందువలన నీనాటకములపై మనపూర్వులకు ఎంతగుఱి యుండెనో, రాజ మంత్రులును ఎట్టి విదద్వరేణ్యులుగ నుండిరో ఎఱుకపడును.

౨. మాళవికాగ్నిమిత్రములో గణదాసుఁడను నాట్యా చార్యుఁడు ఆత్మోత్కర్షపరముగా ఈనాట్యధర్మినే ఇట్లు ప్రశం సించినాఁడు :

“ దేవానా మిద మామనంతి మునయః
కాన్తం క్రతుం చాక్షుషమ్
రుద్రే ణేద ముమాకృతవ్యతికరే
స్వాఙ్గే విభక్తం ద్విధా ;
త్రైగుణ్యోద్భవ మత్ర లోకచరితం
నానారసం దృశ్యతే

నాట్యం భిన్నరుచే ర్జనస్య బహుధా
ప్యేకం సమారాధనమ్."

3. భరతుని గ్రంథమున నాట్యమునకు వలయు విషయము సవిస్తరముగా చెప్పనిది లేదు. ఏపాత్రమునకు ఏరంగో, రంగుల నెట్లుచేసికొనవచ్చునో, టోపాలు గీపాలు లోనగునవి యెట్లో, ఇట్టివిస్తరములెల్ల చెప్పఁబడియున్నవి. దానిం జదివి యనుసరించుప్రయోగములు మహోత్కృష్టము లగును.

౧౧

వ్యుత్పాదనోదాహరణములు :

౧. దశరూపకమందుఁ జెప్పిన యానందవ్యుత్పత్తులలో ఆనందము మధుమాధుర్యమువలె ననుభవైకవేద్యము. వేల్పుతేని ప్రార్థనయందును, నలువ యుత్తర మందును వ్యుత్పత్తిరూప ప్రయోజనము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. అందుల విశేషములకై యొక కొన్ని యుదాహరణములు మహాకవుల నాటకములనుండి యొసంగెద:

శాకుంతలమునుండి—

౧. ఆ. సందియంబు లేదు, క్షత్రార్హ; తార్కాణ-
మార్య మీ మనంబ యభిలషించె,
సజ్జనులకు వస్తుసందేహములయందుఁ
దమమనఃప్రవృత్తిఁ దన్నివృత్తి.

౨. ఆ. అనుమతించు నెవ్వఁ డని వెఱచెదో బాల,
వాఁడె నిన్ను వలచి వాఁడె నిట్లు;
సిరిని గోరువాఁడు చెందునో చెందఁడో,
సిరియు గోరెనేని చెంద దెవని! III-67

3. చ. గురువులఁ గొల్వు భక్తిఁ, జెలి
కూటమిగాఁ గనుమీ సపత్నులన్,
వరుఁడు శఠించినన్ గినుక
వట్టి కువాదము సల్ప కెప్పుడున్,
పరిజనమున్ దయ న్మనుపు,
భాగ్యము లైనను బొంగ, కింతు లీ
నెరవునఁ గాంతురమ్మ గృహి
ణీపదమున్, కుటిలల్ కులవ్యథల్. IV-98

౪. తే. కన్య యనఁ గాదె జగతిలో నన్యసొమ్ము,
దానిఁ బతిఁ జేరఁ బంపిన తత్క్షణంబ,
అతివిశదమయ్యె నౌర నా యంతరాత్మ,
యిల్లడను గాచి యొడయని కిచ్చినట్లు. VI-102

౫. శా. పాతివ్రత్య మహానిధాన మయినన్
భావింతు రట్లట్లుగా
జ్ఞాతివ్రాత కులైకసంశ్రయరతన్
సానాథ్యభద్రన్ జనుల్
కాతర్యంబు వహించి యీకతమునన్
గాంక్షింపుదు ర్బాంధవుల్

నేతం గూర్పఁగ నప్రియం ప్రియను గా
నీ నెవ్వడిన్ జవ్వనిన్. V-120

౬. మత్త. స్త్రీల మానుషజాతులందె యశేషసత్ప్రతిభల్గదా,
మేలుబోధన గల్గు మానుషి మేధ శక్యమె చెప్పఁగా!
లీల నన్యఖగాళిచేఁ బన లేతకందుల నింగి బోఁ
జాలుము న్పెనిపించునా నెఱజాణఁ గోయిలఁ గానమే V-125

[క. జగమెల్ల వణఁకు నొకతెకు
నగణితముగ నిద్దమైన నంబుధి వణఁకున్
ముగురాఁడువారు గూడిన
సుగుణాకర, పట్టపగలు చుక్కలు వొడుచున్.

ఆ యర్థాంతరన్యాసమునకును, ఈ యతిశయోక్తికిని తారతమ్యముం గనుడు.]

౭. క. ఏ యే ప్రియబంధువు నెడఁ
బాయుదురో జనులు వారిపాల నసఘ మా
నాయమ్మున దుష్యంతుం
డాయాబంధువని చాటుఁ డతివిశదముగాన్. VI-157

ఉత్తరరామచరితమునుండి యించుక—

౧. గీ. అల్లుని ముఖంబు సంకెల యయ్యె మాకు,
క్షీరకంఠుఁడ, వేలెడుదారి క్రొత్త;
ప్రజల రంజింపఁ దివురు మెప్పాటనైన;
దాన నగుకీర్తియే మేలిధనము మీకు I-4

౨. క. ఏ కార్యముచే నైనను
లోకారాధనమె సాధులోకవ్రతమూ;
ఆకరణి నను నసుల విడ
నీకొని మాయయ్య దానినే కద నెఱపెఁ. I-34

3. తే. అర్మిలినిగాని, దయఁగాని, హాయిఁగాని,
అది యి దననేల, జానకినైనఁగాని,
ప్రజల యనురంజనమునకై వదలు నాకు
హృదయమునఁ గల్గ దిసుమంతయేని వంత. I-5

౪. క. స్వరువునకన్నఁ గఠినములు,
విరికన్నను గోమలములు, విఖ్యాతిగు లో
పురుషవరేణ్యుల మనములు ;
తర మెవ్వరి కౌను వారితత్త్వము దెలియఁ. విష్క-

౫. క. నేరనిముగుదా! విడు మవి
చారముగ, నపూర్వకర్మచండాలు ననుఁ ;
చేరితివి చందనం బని
ఘోరవిపాకమును గాలకూటద్రుమముఁ ! I-39

౬. తే. కుడికరమ, శూద్రమునిమీఁద విడుకృపాణి,
విప్రబాలుఁడు మృతుఁడు జీవించుకొఱకు,
కరుణ నీ కేడ దుర్భరగర్భఖిన్న
సీతఁ దఱమిన రాముని గాత్రమునకు? II-1

(ఎట్టకేలకు కొట్టి) రామసదృశ మైనకర్మం గావించితిని.
ఆబ్రాహ్మణపుత్రుఁడు బ్రదుకునుగాక !

దివ్యపురుషుఁడు— (ప్రవేశించి) జయము జయము దేవరకు.

౭. ఉ. నీవుకృతాంతునుండియును నిర్భయమిచ్చిధరింపదండమున్,
జీవన మొందె నీశిశువు, చెందితి నిట్టిశుభంబు నేనునున్
దేవర, శంబుకుండను ద్వితీయపదంబుల మౌళిఁ జేర్చెదన్;
జావులుగూడ సాధుజన సంగ భవంబులు తారకంబులౌ. II-2

రాము— రెండును మాకు ప్రియములు. మఱి యనుభవింపుము ఉగ్రమైన తపంపు ఫలమును.

౮. తే. ఎందు మోదంబు లెసఁగు, నానందము లగు,
నెందుఁ బుణ్యంపుసంపద లింపుమీఱు,
తైజసములు వైరాజాభిధానకములు
నయిన లోకంబులు ధ్రువంబు లగుత నీకు. II-3

శంబూకుఁడు—ఈమహిమ మీ ప్రసాదమునకు ఫలము గాని తపస్సునకుఁ గాదు. అయిన నట్లనఁ గూడదు. తపస్సే నాకు మహోపకారముం గావించినది.

౯ చ. వెదకుదు రెల్లవారలు భువిన్ నిను భూతపతిన్ శరణ్యునిన్;
వెదకుచు నన్ను దుర్వృషలు నీ వరుదెంచితి నూఱులామడల్!
ఇదియెతపఃప్రసాదముమహిష్ఠము;కాకయ యోధ్యనుండియున్;
బద మిడు దేలవెండియును భానుకులాగ్రణి, దండకాటవిన్?

౧౦.ఉ. ఈవె మదీయజీవితమ,
వీవె ద్వితీయమనంబ, వత్సులం

దీవె విశుద్ధ కౌముదివి,
యీవె సుధాపగ వంగమందునన్,
ఈవహిం బేలకున్ శతము
లిచ్ఛగము ల్పచరించి దానినే
(నిశ్వసించి)హావిధి! శాంతమాత! మటు
గాం కిఁకె నుత్తర మేల యీకొనన్! III-19

౧౧. జనకుఁడు— అహో దురాత్ములైన పౌరుల కరుణ లేమి! అహో! రాజు రాముఁడు తొందరపడుట!

ఉ. ఈ పిశసాశని ప్రహతి
నెంతయు నారయ, నా కృధాగ్నికిన్
సావి యిదే భగాలుమని
శాపమొ చాపమొ పూని మండఁగాన్;

కౌస—భగవతీ, రక్షింపు రక్షింపు. సముదాయింపుము కుపితుని రాజర్షిని.

లవుఁడు—

౧౨. తే. మానఘనుల కదే యవమానితులకుఁ
బ్రాజ్ఞసమ్మత మగునట్టి పాచితంబు;

అరుంధతి—

రాజ, నీపట్టి కాఁడె శ్రీరాముఁ డనఁగ?
పాలనీయులు గారె కృపణులు ప్రజలు? IV-22

జనకుఁడు—

ఉ. కావవి రాముపై,నతఁడుగాఁడె మదాత్మజభాండ?మాదటన్
బ్రోవక తప్పునే ద్విజని పోత జరద్విక లాబలాతతిన్? IV-23

౧౩. వటువులు—(సంభ్రమమునం బ్రవేశించి) కుమార, కుమార! గుఱ్ఱము గుఱ్ఱమని ఒకభూతవిశేషము జనపదములలో నుండునని విందుము గదా! అది యిప్పుడు మనకడకు ప్రత్యక్షముగా వచ్చియున్నది.

లవుఁడు—గుఱ్ఱమని పశుశాస్త్రమందేకాక సంగ్రామశాస్త్రమందుఁగూడఁ బఠితము. మఱి చెప్పుఁడు దాని స్వరూపము.

వటువులు—వినుము

౧౪.మ. వెనుక న్దోఁకను దాల్చు విప్పుగ, సదా
వే దాని నాడించెడిన్,
మొనయున్ దీర్ఘముగాఁగఁ గంఠము, ఖురం
బు ల్దానికిన్ నాల్గెసూ,
తిను లేఁబచ్చిక, నామ్రమాత్మములుగా
దించున్ శకృత్పిండముల్
చను దూరమ్మది, యేల వర్ణన? కనన్
జన్దెమ్ము, రా, రా, వెసన్. IV-24

౧౫. ఉందురు జ్యాయసుల్ తడవనొప్పదు వారిచరిత్ర ముండనీ;
సుందునినాతిఁ గూల్చిన విశుద్ధయశోనిధు లమ్మహామహుల్;
ముందడుగుల్ ఖరాజినవి మూఁడకుదోఃభయముల్ సెలంగవే?
యింద్రజు నేయునేమపుసు నెల్లజనంబులు మెచ్చుకొన్నదే!

౧౬. ఆ. గూఢహేతు వేదొ కూర్చును వస్తుల,
బహిరుపాధిఁ బ్రీతి బలసికొనదు,
ప్రొద్దు పొడిచినంత పుండరీకము పూచు,
నెలమణియుఁ గరంగు నెలయుఁ దోఁప. VI-5

౧౭. రాము—రా, రమ్ము, ఆయుష్మంతుఁడా!
తే. అమృతపూరిత వారివాహంబు కరణి
స్నిగ్ధమును శ్యామలము నగు నీదు మేనిఁ
గౌఁగిటం బొదువంగ నుత్కంఠఁ గొంటి
వత్సలత్వంబుచేఁ బరవత్త్వ మొంది. VI-14

లవుఁడు—నాయనా, యిదేమి?
తే. భువనమంగళమైన మీమోమి దేమి
బాష్పవర్షంబుచేతను బాత్రమయ్యె
తుహినజాలంబుచేతను దోఁగినట్టి
పుండరీకంబునం గ్రాలు నిండుసిరికి. VI-12

'కావ్యేషు నాటకేష్వేవ వయంవా వయమేవవా;
ఉత్తరేరామచరితే భవభూతి ర్విశిష్యతే.'
అన్న కారణ మేమనఁగా నాయికానాయకుల పరదేవతాత్వంబును, తదుచిత సత్త్వశుద్ధ్యుత్కర్షయు, నాయకుని లోకారాధనపరాయణత్వంబును.

౧౨

భరతసూత్రానుసారులగు నాటకములలో ఉత్తమములే మనవఱకును వచ్చినవి: మృచ్ఛకటి, శాకున్తలము, ఉత్తరరామ

చరిత్రము, రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, మాళవిక, విక్రమోర్వశీ-
యము, ముద్రారాక్షసము—ఇత్యాదులు

౧౩

౧. వీనిస్వారస్యము నెఱుంగుటకు ఇంచుకేని లక్షణ జ్ఞానము వలదా ? ఇంచుక తెలివిడి:

గుణములు—ఓజః కాంతి మాధుర్య సౌకుమార్యములు

రీతులు—గౌడీ వైదర్భీ లాటీ పాంచాలులు

వృత్తులు—కైశికీ సాత్త్వ త్యారభటీ భారతులు

రసములు—శృంగార వీర కరుణాద్భుత హాస్య భయానక బీభత్స రౌద్ర శాంతములు

సాత్త్వికభావములు—స్తంభ ప్రళయ రోమాంచ స్వేద వైవర్ణ్య వేపథ్వశ్రు వైస్వర్యములు

వ్యభిచారిభావములు

విభావములు

అనుభావములు

స్థాయిభావములు-రతి హాస శోక క్రోధోత్సాహ భయ జుగుప్సావిస్మయ శమములు

కావ్యదోషములు

రూపకోపరూపకములు

అంకములు.

సంధులు

నాటకాలంకారములు

నాటకాంగములు—ఇత్యాదు లెన్నియో.

౨. వీనివివరము లెఱింగినవారు నాటకములయందు ఉత్కర్షాపకర్షల నిరూపింపఁ గర్తలు. అయినను వాస్తవమును పెద్ద లిట్లు చెప్పియున్నారు.

(అ.) "కవయః కాళిదాసాద్యాః కవయోవయ మప్యమీ
పర్వతే పరమాణౌచ పదార్థత్వం వ్యవస్థితమ్.

(ఆ.) తస్మా దాలోచితాశేష లోకశాస్త్రేణ ధీమతా;
కర్తవ్యం కాళిదాసాదేః కావ్యానాం పరిశీలనమ్."

3. పూర్వులమర్యాద ఇట్లున్నది. ఈ కాలమందో, తెలియనివారే విమర్శించి అజ్ఞతచేతను, ఈసుచేతను, ఏకైక కవ్యనురక్తిచేతను గ్రంథకర్తలకు, భాషకును చెఱుపు గావించుచున్నారు.

౪. ఇట్టి నాటకములు సంస్కృతమందే రాఁగారాఁగా కవులకు ప్రతిభ చాలనందున చప్పిడులై వ్రేఁగులైనవి.

౧౪

మనయాంధ్రమునందు యక్షగానములైనవి; సంగీతనాటకము లైనవి. ప్రహ్లాదనాటకము, జలక్రీడ భాగవతము, భామకలాపము, ఇత్యాదిరూపమున కూచిపూడివారి ప్రభావముచేతను, దాసరుల మహిమచేతను, జంగాల ప్రతాపముచేతను, రస్తా మరమ్మత్తు లారంభించి మ్యూనిసిపాలిటీకి వారికి ఉపకరింపం

పొడంగినవి. ఇందు కూచిపూడివారికి భరతోక్తనృత్తవిద్య సాంగహారకరణరేచకపిండీబంధాది విస్తరముగా తెలిసియుండినది. ఈ నడివీథినాటకములలోఁ గొన్నిట నిట్టిపాటలును వినంబడును-హాస్యగాడు ప్రవేశించి స్త్రీత్వ మభినయించుచు నిట్లు పాడును:

"వెందుకే నా కీమొగుడు
ముండ్రోలి గండఁడు ...వెందుకే నా కీమొగుడు
వాక్యాక్యా యేకొడికి వాకగుడ్డా నేయిస్తే
తలగుడ్డా లేదాని తన్నూకుంటాడే ...వెందుకే.
వారిపీరిపుణ్యాన వబ్బాయి పుడితేను
తండ్రి పేరూ పెట్టమాని తన్నూకుంటాడే ...వెందుకే"

ఇట్టిదియు కుస్త్రీవృత్తప్రతిబింబమగుటచే ఱైడెను సూత్రమునకు ఉదాహరణభూతమై ఆనందనిష్యందియు, వ్యుత్పాదకంబును అని కొందఱు రసికశిఖామణులు వక్కాణింతురు.

వేదవ్యాసపాత్రము తనప్రవేశమును తానే చెప్పుకొనుటగా ఇట్లు పాడును—

"వందార్ వందనరే వేదవియాశర్ వందార్ వందనరే."

౧౫

౧. ఇటీవల షేక్స్పియరునాటకములం గని యస్మదీయులు కొందఱు జోన్సుప్రభృతులచే హూణీకృతములైన శాకుంతలాది నాటకముల నాంధ్రీకరించినారు.

౨. స్వతంత్రాంధ్రనాటకములను భరతసూత్రానుసారము గానే, సంస్కృతనాటకముల ఫక్కికనే వ్రాయువారు అరుదు.

3. సంఖ్యాతీతులు స్వతంత్ర నాటకములను పాశ్చాత్య నాటకమర్యాదనే వ్రాయుచున్నారు.

౪. ఈ రెండు తెఱంగుల నాటకములను జీవికార్థముగాక విద్యావినోదార్థము బుద్ధిమంతులు ఆడుచున్నారు. కూచిపూడి పాటల, దాసరుల, జంగాల, ప్రచారము తగ్గిపోవుచున్నది.

౧౬

ఈ రెండు తెఱంగులకును సామాన్యలక్షణలేశము:—

౧. **"A play ought to be a just image of human nature."—Dryden.**

అట్లయిన స్వగతమును బిగ్గరగాఁ జెప్పుట యెట్లు? కావున పైమాటను సముచితవిశేషణములతో గ్రహింపవల యును. మఱియు—

౨. రసములేనిది కావ్యముగాదు; రసమునకు ఔచిత్యము ఉపనిషత్తు:

"అనౌచిత్యాదృతే నాన్య ద్రసభఙ్గస్య కారణమ్;
ఔచిత్యోపనిబన్ధస్తు రస స్యోపనిష త్పరా."

అర్థౌచితి, విషయౌచితి, వక్త్రౌచితి, శ్రోత్రౌచితి, వాచ్యౌ చితి, దేశౌచితి, సమయౌచితి—ఇత్యాదులు సర్వకావ్య సామా న్యములు. మఱియు—

౩. "యానిశాస్త్రాణియేధర్మాః యాని శిల్పానియాఃకళాః;
లోకధర్మప్రవృత్తాని నాట్యమి త్యభిసంజ్ఞితమ్.
నచ శక్యం హి లోకేఽస్మిన్ స్థావరస్య చరస్యచ;
శాస్త్రేణ నియమం కర్తుం నానాచేష్టావిధిం ప్రతి.
నానాశీలాః ప్రకృతయః శీలే నాట్యం వ్యవస్థితమ్;
†తస్మాల్లోకప్రమాణంహి జ్ఞేయంనాట్యంప్రయోక్తృభిః."
"నత చ్ఛాస్త్రం నత చ్ఛిల్పం నసా విద్యా నసా కళా;
నాసౌ యోగో నత త్కర్మ నాటకే యన్న దృశ్యతే."

మఱియు—

౪. నాటకమున మూఁడైక్యము లుండవలయును- కాలైక్యము, దేశైక్యము; క్రియైక్యము: ఈ మూఁడు నలవడినచో రమణీయత గలుగును.

౧౭

౧. మతభేదములు :

భరతమతము

అంకము నిర్విభాగము. అందు (ఈ క్రింది దూరాధ్వాదులు నిషిద్ధములు)*—

"దూరాధ్వాచ (దూరాహ్వానం—పా.) వధోయుద్ధం రాజ్యదేశాది విప్లవః;
వివాహోభోజనం శాపో త్సర్గో మృత్యూ రతం తథా.

*చూ. అనుబంధము: ౧. †Dryden.

వస్త్రచ్ఛేద్యం నఖచ్ఛేద్య మన్యద్వ్రీడాకరం చ యత్;
శయనాధరపానాది నగరా ద్యవరోధనమ్.
స్నానానులేపనే చైభి ర్వర్జితో నాతివిస్తరః."

అందు—అనేకదినకథ ప్రయోజ్యముః గాదు:

"నానేకదిన నిర్వర్త్య కథయాసంప్రయోజితః"

అందు—అంకాంతమున సర్వపాత్ర నిష్క్రమణము:

"అస్తనిష్క్రాన్తనిఖిల పాత్రోఽఙ్క ఇతి కీర్తితః."

అందు—పద్యము లెక్కువ యుండఁగూడదు:

"నాతి ప్రచుర పద్యవాన్."

పాశ్చాత్యమతము

అంకము రంగ (క) ములచే సవిభాగము. ఇందు ఆ (భరతోక్త) నిషేధములు లేవు.

ఇందును — అశక్యములు మాత్రము జరుగవు; రత ముండదు.

తదంగము లగు నఖక్షత స్తనగ్రహణ దంతక్షతాదులు నుండవు.

శాకుంతలమందు చుంబనోద్యమమేగాని చుంబనసిద్ధి వల నుపడదాయెను;—

ఇందు—ఎక్కి తొక్కి చుంబనములు చేయవచ్చును.
ఇఁక వధయుద్ధమరణాదుల మాట చెప్పనే అక్కఱలేదు.
ఇందు—రంగ(క)ముల మూలమున ప్రయోజ్యమే.

ఇందు:—అంకమున ఎన్ని రంగ(క)ములు కలవో అన్నిటి తుదలందును సర్వపాత్రనిష్క్రమణము.

ఇందు—కొన్నిట పద్యములచేతను, కొన్నిట పాటలచేతను ప్రాణము విసుగును.

౨. ఇట ఈనిషేధముల కలిమిలేములలో నేది గుణవత్తరమో విచారణీయము. ఆవిచారమును మఱియొక సమయమునం గావించెద. కాని అవిలేమిచేతను, రంగ(క) విభాగములచేతను పశాణఫక్కి సుకరము. ఈ ఫక్కిని ఎల్లవారును డ్రామాలు వ్రాయవచ్చును.

3. ఒక్కచుంబనమును దప్పించుటకు కాళిదాసు ఎంత యుక్తిచేసెనో పరిశీలింపుడు:—

“శకున్తలా—ముఞ్చదావ మం భూయోవి సహీజణం అణుమానం ఇస్సం.

రాజా—భవతు మోక్ష్యామి.

శకున్తలా—కదా.

రాజా—

అపరిక్షతకోమలస్య యావ
త్కుసుమస్యేవ నవస్య షట్పదేన;
అధరస్య పిపాసతా మయా తే
సదయం సున్దరి గృహ్యతే రసో ఽస్య.

(ముఖ మస్యా స్సమున్నయితు మిచ్ఛతి.)
(శకున్తలా నాట్యేన పరిహరతి)”

క. కసిగా కెఱుఁగని క్రొవ్విరి
నసమున నెలదేఁటి తేనె యానెడు మాడ్కిన్
పసి వడ యఱ నీమోవిన్
రస మే నర్మిలినిగ్రోలి రహిం వీడ్కొనెదన్.

(అని యామెమోము నెత్తఁబోవుచున్నాఁడు.)

(శకుంతల నాట్యముచే తొలఁగఁజేయు చున్నది.)

(నేపథ్యే)

ఓ జక్కవజవ్వనీ, సహచరుని వీడ్కొనుము; రేయి దఱి యుచున్నది.

"దుఃఖేన నిష్క్రాన్తా శకున్తలా సహేతరాభిః."

* * * * *

"రాజా— (పూర్వస్థాన ముపేత్య సనిశ్వాసమ్) అహో విఘ్నవత్యః ప్రార్థితార్థసిద్ధయః; మయాహి-
ముహు రఙ్గులిసంవృతాధరోష్ఠం
ప్రతిషేధాక్షర విక్లబాభిరామమ్;
ముఖ మంసవివర్తిపక్ష్మలాక్ష్యాః
కథమ ప్యున్నమితం న చుంబితంతు."

ఉ. బిత్తరివ్రేళ్లతో నధర బింబము మాటికిఁ జాటుసేయుచున్
దత్తరపాటుతో వలదు తాళుఁడ యన్ప్రతిషేధవర్ణముల్
చిత్తము మ్రుచ్చిలన్ బుజము సేర్చిన నెమ్మొగ మెట్టకేనినే
నెత్తియు నౌర ముద్దుగొనకే విడినాఁడితిఁ బక్ష్మలేక్షణన్.

౪. ఇట్టి నిషేధముల బాధ లేనందున నిప్పటి యాంధ్ర నాటకములలో పాశ్చాత్యఫక్కి కావలంబనమే ప్రాయికతమమైనది. సంస్కృతనాటకాంధ్రీకర్తలు సయితము కొందఱు స్వకీయస్వతంత్రనాటకములందు పాశ్చాత్యఫక్కికనే యవలంబించినారు.

౧౨

ఇప్పటి కొన్ని నాటకములను, తత్కర్తలనుగూర్చి యించుక విమర్శింపవలసియున్నది.—

౧. పూర్వకాలమున "నాటకాన్తం హి సాహిత్యమ్"ని పెద్దల సుద్దిగా నుండినది. ఇప్పుడది "నాటకాద్యంహి సాహిత్యమ్"ని ముద్దులసుద్దిగా పరిణమించినది.

౨. ఇపుడు ప్రాయికముగా మూఁడవ ఫారములో భగ్నులైన (అనఁగా ప్రామోషనుగాకయో, స్కూలుఫీలేకయో చదువుమానుకొన్న) యాంధ్రవిద్యార్థులలో నాటకము వ్రాయలేనివారుండరు. భగ్నులైనవారు (అనగా ప్రామోషనై స్కూలుఫీగలవారు) ఈవ్రాఁతగాండ్రకు, అనగా ఈ జీనియస్సులకు, ఈ మొహారముపులులకు, 'మన్నెడి' పట్ట నట్లుగా తోఁక పట్టువారుగాను, డప్పులు కొట్టువారుగాను ఉందురు. ఇఁక బి. ఏ. లే పూను కొన్నయెడల చెప్పవలసినదే లేదు. మూఁడవఫారము విద్యార్థులకు గ్రంథరచనం దొడంగినంతట బాలకవులని బిరుదము కలుగును.

౩. మదాప్తమిత్రులైన యొకానొక విద్వద్వరేణ్యులు ఒక బాలకవిచే తాము కథ చెప్పి రచింపించి సవరించిన యొకయాంధ్ర

వచన గ్రంథమును నాకడకుం దెచ్చి దానిని నిర్దోషముగా ముద్రిం పింపుమని నన్నుం గోరిరి. నేనంగీకరించి ఫారమునకు నూర్లువేలుగా బాలకవికృతదోషములను దిద్దుచుంటిని. తదనుసారముగా బాల కవియే ప్రూఫులు దిద్దుకొనుచుండెను. ఆతఁడు గ్రంథములో నక్కడక్కడ చేటపెయ్యలవంటి పద్యములనుగూడ కట్టుచుం డెను. వానికిని జీవము పోయుచుంటిని. ఆతఁడు నియోగి నన్న యవైదికి. ఆ కారణంబున నన్నయకవనముకన్న తన చెత్తయే సత్తువ గలదని యతనికి అంతర్గతజ్వర ముండెను. అతనికి అప్పటి కింకను మీసములు చక్కగా పొటమరింపలేదని కొందఱి మత ముగాను, ఇంక మొలవవని నామతముగాను ఉండెను ఒకనాఁడు తదీయపద్యములో "కాకికి యాఁడు యంచ సతి గాఁగలదే ధర ణీతలంబునన్" అని నాలవపాదము వచ్చినది. "యాఁడుయంచ" ను "రాజహంసి" గామార్చితిని. వైదికుఁడనైన నాదిద్దుఁబా టును బాలకవి కఠినప్రయోగమని కైకొన సంకోచించెను. ఆతని యాంజ్వరమునకు తత్ప్రాపకులైన మన్మిత్రులే మందిత్తురుగాక యని అతనిని అరెండుపాఠములను వారితో చెప్పుకొని వారొప్పు కొన్న దానిని గైకొనుమంటిని. వా రా రెంటిని విని ఆశ్చర్యపడి బాలకవికి మదీయ సంస్కరణమున సందేహించినందులకు కాయ శుద్ధివెలిగా సకలశుద్ధులం గావించి ఆజ్వరమును కుదిర్చిరి. ఆతఁ డు పీఠికలో తనగ్రంథమున "కొన్నితప్పులు సవరించినందులకు" అని నాకు వందనములుముద్రింపించెను. అందును అతనికి నేనొక తప్పు చూపితిని. "బాలకవి 'కోటితప్పు' లనుటకు 'కొన్నితప్పు'

లని ముద్రించితివేమి?" అని యడిగితిని. ఇందుల విశేషమును బుద్ధిమంతు లూహించుకొందురు గాక! ఈబాలకవి ఏతద్వృత్తానంతరము పెక్కునాటకములు వ్రాసియున్నాఁడు.

౮. ఇపుడు సీను(scene) అను హూణపదమునకు రంగము అను నాంధ్రపదమును పెట్టినారు. దీనిపొందిక నరసిన చమత్కారము వెలువడును. వెబ్‌స్టరు నిఘంటువులో నిట్లున్నది:—

Scene...3. So much of a play as passes without change of locality or time, or important change of character; hence, a subdivision of an act; a separate portion of a play subordinate to the act but differently determined in different plays; as, an act of four scenes.

'My dismal scene I needs must act alone.' —Shak.

వెబ్‌స్టరు మఱియొక వ్యావహారికార్థము నిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు:—

4. The place, time, circumstance, etc. in which any thing occurs, or in which the action of a story, play, or the like, is laid; surroundings amid which anything is set before the imagination; place of occurrence, exhibition, or action.

'In Troy, there lies the scene.'—Shak.

'The world is a vast scene of strife'.

—J. M. Mason.

రంగశబ్దమునకు ఆప్టి నిఘంటువులోని యర్థములు:—

రఙ్గః... 2. A stage, theatre, play-house,......as in 'రఙ్గ

విఘ్నోపశాన్తయే'. S. D. *281*..... ...4. The members of an assembly, the audience: 'అహో రాగానుబద్ధ చిత్తవృత్తి రాలిఖితత్వన సర్వతో రజ్గః' (లక్షణా). S.I! 'రజ్గస్య (లక్షణా) దర్శయిత్వా నివర్తతే నర్తకీ యథా నృత్యాత్, పురుషస్య తథాత్మానం ప్రకాశ్య వినివర్తతే ప్రకృతిః' సర్వ. 'రజ్గో నా రాగే నృత్యరణక్షితౌ, అస్త్రీ త్రపుణి.—విశ్వమేదిన్యౌ.

ఈ యుద్ధారములవలని ఫలితార్థము:—సీనుశబ్దమునకు మూలార్థము stage (రంగము) అయినను, ప్రకృత వ్యావహారికార్థము అది గాదు. రంగశబ్దమునకు వ్యావహారికార్థమే stage, theatre, audience—కావున ప్రథమరంగము, ద్వితీయ రంగము, తృతీయరంగము అను వ్యవహారమును ప్రామాణీకరించిన—First stage, Second stage, Third stage; First theatre Second theatre, Third theatre, First audience, Second audience, Third audience—అగును. ఇదియే నానుడి విన చదువనికవుల కవనస్వారస్యము. నాట్యరంగము, నాచి రంగు, ఇత్యాది వ్యవహారము మనకు అపూర్వముగాదు. ఈ శబ్దమునే పర్యాయపదములచే వ్యవహరించిన ప్రథమనాట్యశాల, ద్వితీయనాట్యశాల, తృతీయనాట్యశాల; ప్రథమప్రేక్షకమండలము, ద్వితీయప్రేక్షకమండలము, తృతీయప్రేక్షకమండలము ఇత్యాదు లగును. ప్రేక్షకమండలమును చదివినపండితులు సమాజ మందురు. రంగకమని సంజ్ఞను జేర్చిన ఈ పొరపాటు తొలంగును.

౫. ఇప్పుడు ఇసుల్లవలె వెలువడుచున్న నాటకములకు భరతముని నిషేధించిన పూర్వోక్త వధచుంబనాది కృత్యములే ప్రాణభూతములు. కథ మంచిదయైనను అందుఁగల సదో్బోధన విద్వదుద్వేజక మందమతిప్రతారక పామరీరంజకముగా నిబధ్యమానములగు నిషిద్ధాసంబద్ధవికృతచర్యలలో నడంగి రూపఱును.

౬. ఈరంగ(క)ములందు ముద్దులు పెట్టుట ఉక్తపూర్వము. వధలకు, యుద్ధములకుం గొదువలేదు. భోజనము చెప్పవలసినదే లేదు—కోటిపిచ్చులును కూటికొఱకేకదా;—సోఫాపై మృతవేషినుంచి * అతనిచుట్టురా మృతునిభార్యలనుగా సుందరీమణీ వేషధారులను కూర్చుండఁబెట్టి కోడులకుం గట్టి వీరిచేత మృతునిగూర్చి "పల్యక్కాణముం" బాడించుట. దీనిని Pathos అని ప్రస్తుతించువారుం గలరు. ఇత్యాదిపికారములు ఇట్టినాటకములలో పెక్కులు నెక్కొనుచున్నవి.

ఔచిత్యానౌచిత్యములు:

౭. ఇప్పటి నాటకములయందు ఔచిత్యచింత లేదు. పూర్వులు అనుచితవ్యవహారమును ప్రతినాయకునికిం బెట్టిరి. కథానాయకునికిం బెట్టరు. పరదారకాంక్ష రావణునికిని, కాకాసురునికని బెట్టిరి. శ్రీరాములవారికి ఏకపత్నీవ్రతము నెలకొల్పిరి. ఏలన కథానాయకుఁడు లోకమునకు సదాచారోదాహరణభూతుఁడుగా నుండవలయును. 'రామాదివ ద్వర్తితవ్యం, నతు రావణాదివత్' అని కదా రామకథోపదేశము

* చూ. అనుబంధమున ౧.

"యత్స్యా దనుచితం వస్తు నాయకస్య రసస్య వా ;
విరుద్ధం తత్పరిత్యాజ్య మన్యథా వా ప్రకల్పయేత్."

సా. ద.

అని యాలంకారికశాసనము. ఏతదనుగుణముగా కొన్ని రామ నాటకములందు కవులు మంథరనే కైకేయీరూపమున దశరథునివలన రామనిర్వాసనాదివరములం బడయంజేసి రాజపత్నీ గౌరవమును గాచినారు. కవికిని తనదేశముపై యభిమానము వలయును. అట్లే కింగ్ లియరులో షేక్స్పియరు ఇంగ్లండు మీదికి లియరు రక్షణార్థమై తత్తృతీయజామాతయైన ఫ్రాన్సు రాజు చేత యుద్ధాభియోగము చేయింపమి స్వదేశాభిమానముచేతనని విమర్శకులు వ్రాసియున్నారు.

౮. భారతకథయందు దుష్యంతుఁడు శకుంతలను తన ధర్మపత్నిగా నెఱింగియు ఎఱుంగనని బొంకి వెడల నడిచినాఁడు. పిమ్మట నాకాశవాణీ నిర్భ ర్త్సనమునకుంగొంకి యామెను గ్రహించినాడు. నాయకదోషపరిహారార్థమై కాళిదాసుఁడు దుర్వాస శ్శాపమును, అంగుళీయకదర్శనరూపమగు తద్విమోచనమునుం గల్పించినాఁడు: అందువలనంగదా, లోకమునకు ఉత్తమపురుషుని చిత్తనైర్మల్యంబును, వాస్తవమయిన గాటంపుఁ బశ్చాత్తాపంబును, సాధ్వీమణియొక్క పవిత్రవిరహవ్రతంబును అనునుత్కృష్ట హితోపదేశము సిద్ధించినది.

మ. కనుదోయిꣳ మిఱుమిట్లుగొల్పుచిటు నా
కై ప్రాప్తమై నట్టి యీ

కనదత్యద్భుతరూపముం దొలుత నేఁ
గైకొంటినో లేదో యం
చు, నిశాంతంబునఁ దేఁటి లోని కెలమం
చుం గొన్న కుందంబు లీ
లను, గైకోఁ జూర మాన నోప భ్రమ దో
లారూఢచిత్తుండ నై. V-122.

చ. పటుతరవిస్మృతిప్రఖరభావుఁడ నై తనతోడి యారసో
త్కటనిభృతప్రసంగత మతథ్య మనా నతిలోహితాక్షి యై
కుటిలము లౌ బొమల్ముడిచికొంటను మానిని గెంటు నీసునన్
బెటపెట మాయ కార్ముకము వెల్గున భగ్నము నేసినై చెంబో.
V-126.

తే. రాజు వల్కెడు క్రియ నపరాద్ధ వేని
తండ్రి కిం కేల కులమును దక్కె నీవు?
కాక యాత్మవ్రతము శుచిఁ గాచితేని
దాస్యమేనియుఁ నీకు మేల్ధవునియింట. V-130.

ఆ. నాకు బుద్ధిమఱపొ? యీకల్కె కల్లలు
పాటునొక్కొ? యిట్టి సందియమున,
నాలినే త్యజించి కూళనే యగుదునో?
పరవధూటిఁ దాఁకి పాడగుదునొ? V-132.

ఉ. చేకొన కేను ద్రోవ నిటుఁ, జేడ్పడి బందులఁ జేరనై యటన్,
రా కని రోషభీషణగిరన్ బితృశిష్యుఁడు తన్ని ఘుండు నా,

నాకమలాక్షి నన్నుఁ గరినాశయు వెండియుఁ గన్నయా ప్రబా
ష్పాకులదృష్టి యేచ్చు ననయంబు విషాక్తశరంబు కైవడిన్.
VI-143.

ఉ. వ్రాయనయైతిఁ గర్ణమున వావిరి నర్పిత వృంతముం గపో
లాయతిచుంబి కేసరము నందముల్లొల్కు శిరీషపుష్పమున్,
వ్రాయఁగదా స్తనాంతరమునన్ శరదిందుమరీచి రేఖ నే
ల్వోయగమా మృణాళతనుసూత్రమునైననునుంగుమిత్రమా.
VI-152.

చ. ఉవిదరో మున్ను మోహమున నొప్పరికించితి దేని బద్ధ బిం
దువు భవదోష్ఠబింబమున వొందడి నో విడుచున్న బాష్పమున్,
బ్రవణత దాని నాకుటిలపక్ష్మవిలగ్నముఁ ద్రోచి యిప్పుడే
నవుదునుగాక యేను విరతానుశయుండను బ్రాణనాయికా!
VII-191.

౯. ఇప్పుడిట్టి యౌచిత్యము వెలయాటం బట్టి యిప్పటి నాటకములందు—నటిని సూత్రధారుఁడు (జానిమగఁడు) 'దేవి' యనియు, దాదికూఁతురు సీతాదేవిని 'రాచకూఁతురా' అనియు సంబోధించుట,నాయిక (మహారాజుకూఁతురు) తనజనకుని మంత్రి పుంగవుని "ఏలరా", "చూడరా" అనుటయు, రాజును మంత్రి "ఈ వనటనోర్వర" అనుటయు, (ఈ నాటకము యఫ్. ఏ కు టెక్స్టుగానుండుటయు,) రాజును దాసి పేరుపెట్టి పిలుచుటయు, రఁగ (క) మంతయు కన్నను విన్నను, నాటకమున అందే తొలి గా ప్రవేశించిన పాత్రములు ఎవరెవరో తెలియమియు, రుక్మిణి

కిని, చేటికలకును ఆమె వివాహాయత్నంపు దినములలో విధవా వివాహముంగూర్చి వాదమువడి రగడయగుటయు, శ్రీకృష్ణుల వారు వివాహార్థమై రుక్మిణితో తత్సౌందర్యపరీక్షార్థము రహస్యసమావేశముంగోరి రుక్మిణిపురోహితగృహమందువచ్చి ప్రచ్ఛన్నముగా నుండఁగా, పురోహితుఁడు సంఘటనార్థము రుక్మిణి కడకు ఇలువెడలఁగానే అతనియిల్లాలు నసగూఁటిరై శ్రీకృష్ణులవారిని పైకొనుటయు, ఎదిగినకూఁతురు తేనిరాజ్య మపహరింపంబన్నుచున్న తన్మంత్రియగు తండ్రి ప్రీతికై రాజభక్తుని సేనాపతిని విలపించి తనతోడికూటమికై రాత్రి ఆరామమునకు ఎలయించి తండ్రి తలవరులచేతివధకుం బాలుసేయుటయు, ఆకూఁతురే తండ్రిని మాటిమాటికి "ఏమి నా కింకను బెండ్లి సేయవు, ఆపిల్లకైనది, ఈ పిల్లలకైనది" అని రద్దిసేయుటయు, (ఈ నాటకము యఫ్.ఏ., పరీక్షకుఁ బడుటయు), అపూర్వములయిన ఇదానీంతనహాస్యవృత్తములను అతిపూర్వులకుఁ బెట్టుటయు కనవచ్చును.

['నయార్ణవా, మతిమంతా, నీతిజ్ఞా'—సారంగ రాజ నరేంద్రు లొండొరుల సంబోధించుకొనుట. సారంగుఁడు 'రాజ నరేంద్రా' అనుట. సుభద్రాపరిణయ సంబంధమున విధవావివాహవాదము బలరామకృష్ణులకు. సత్యభామవాక్యము–'ఆ శ్రీకృష్ణుడు'. కృష్ణవాక్యము–'నారదా'] †

† వీనిని వ్యాసకర్త మాతృకయందు సూచించినారు.

విషాదనాటకములు :

౧౦. ఇపుడు షేక్స్పియరువలె విషాదనాటకములు వ్రాయు తీవరములో కృష్ణదేవరాయనికన్న మహావీరుఁడును, బహుయుద్ధవిజయియు, సర్వదక్షిణాపథచక్రవర్తియు, ఎవనిగొప్పతనమున మన కానందమో, ఎవనిపొరఁబాటున్నకై మనకు అవమానమో, అట్టిమహాక్షత్రియప్రభుపుంగవుఁడు ప్రచ్ఛన్నదురాచారుఁడై మ్లేచ్ఛసుందరివలన మ్లేచ్ఛసుతం బడయుటయు, వానిని నిజసేనానాయకుం గావించికొని వానికుట్రచేఁ దాను పడియుటయగాక వెనీసు పోర్చుగలు రాజసభలయందు ప్రసిద్ధిగాంచిన విజయనగర మహారాజ్యమును, చిరదృఢ హిందూరాజ్యమును, క్షత్రియపరిపాలనను ఒక్కపెట్ట తుదముట్టించుటయు-లను నీవృత్తాంతముకూడ నాటకమయినది. ఇందువలనం గలుగు దుఃఖావమానములలో "తప్పుచే ముప్పు వచ్చు"నను బోధన అడుగంటిపోవుచున్నది తల్లిఅంకు నెవ్వఁడును చెప్పుకోఁడు గదా! మనరాజుదోషమును మనకు అట్టిదే అని కవు లెఱుంగవలదా!

౧౧. కొందఱు కవులు నటసంఘములకు ఆశ్రయులుగానో, ఆశ్రితులుగానో ఉందురు. వారు ఆ సంఘములోని నటులకు శక్యమయినపాత్రములనే నిజనాటకములందు నెలకొలుపుదురు. ఆయాసంఘమునకు శక్యమయిన సంవిధానమునే కల్పింతురు. ఏనాటకసంఘమువారేని ఏనాటకమునేనియు రంగా

నర్హమని వచించినచో మనము దానిని ఆనటసంఘమువారికి అశక్యమని అర్థముచేసికోవలయును. వాస్తవముగా అర్హమో, అనర్హమో భరతశాస్త్రమువలన నేర్పడవలయునుగాని నటసంఘసామర్థ్య పరిమితులచేతఁగాదు.

నీచపాత్రగ్రామ్యము: *

౧౨. కొలఁదిసంవత్సరముల క్రిందట నాటకస్వరూపము ఈ కవులకు ఎంత యవిదితముగా నుండె ననఁగా, నీచపాత్రములకు గ్రామ్యభేదములం బెట్టినవానిని కడమవారెల్ల అరికట్టం దలపెట్టి అందుల ఫలముగా "కవిపండిత సంఘము"ను తుదముట్టించిరి. వారి యుద్యమంబును భగ్నమయినది.

౧౩. నాటకములలో పద్యములు పెట్టుటయందు గ్రంథగౌరవ మున్నది. కాళిదాసాది మహాకవుల నాటకములయందు ఆనందవ్యుత్పత్తులు లేనిదిగా పద్యముండదు. ఇప్పటి కొందఱు వచ్చినాఁ డనుటకు పద్యము పోయినాఁ డనుటకు పద్యమువ్రాసి దానినొక పీడం గావించిరి.

పాటలపెల్లిదము :

౧౪. దీనిని మించినది పాటలపెల్లిదము. ఉత్తమ పురుషపాత్రములకు పాటలుపెల్లయినచో గాంభీర్యముచెడును. సంవిధానౌచిత్యమునుబట్టి ఒకటి రెండుండిన నుండుఁగాక. స్త్రీలకయినను అట్లే. సంస్కృతనాటకములందు స్త్రీలకు పద్యములు

*చూ. అనుబంధమున 2.

లేవు; పాటలును లేవు సంవిధాన నిమిత్తకములుగా ఒకటి, అర ఉన్న నుండును; రసముంబోషించును. ఆంధ్రకవులు కొంద ఱట్లు సేయక మాటమాటకుం బాటల నాటుచున్నారు. అదితండ్రి తా నింటికి కార్యస్థానమునుండి సాయంకాలము రాఁగానే తనపిల్ల లందఱు తన్ను ముద్దుగొనవలయునని శాసింపఁగా, వారు ఒకటి రెండుదినములు అశ్లీకావించి అనంతరము మానుటయు, తండ్రి తఱిమితఱిమి కొట్టుటయు, వారు దాఁగుటఁయు, తండ్రి వెదకి పట్టినప్పుడు వారు ఎదురుతిరిగి తిట్టి పారిపోవుటయు-అను కథకైవడి తొలుదొల్త కొంతవఱకు లోకులు హర్షించుటయు, అనంతరము రోయుటయుఁగా పరిణమించుచున్నది.

"అల సత్యభామకు తలనిండ పూలే"

అనుపాటలో 'కుతలనిండ' అని విభజించు వీథిభాగవతము వారిని వెక్కిరించుచు ఈ నగరసౌధనాటకమువారు "ఇంద్రుఁడు సభ కేతెంచెను" అను పాటలో "తెంచెను" అని విభజించి పాడుదురు. వీరిం గని సివమెత్తి వీరిని మించువారైన సంస్కృత నాటక సంఘుగాయకులలో దుష్యంతుఁడు "అపరిక్షత కోమ లస్య" అను ముక్కను పాడుచు మూఁడుగా "అపరిక్ష-త-కో-మలస్య" అని విడఁదీసి తుదితుండును రెట్టించి రెట్టించి ఎగిర యెగిరి పాడుచుండెను. దీనికే ఆనోక్కరు వచ్చుచుండినది.

౧౫. ఇపుడు నటులు పాటలు పాడునపుడు హార్మోని యము శ్రుతిమాత్ర మొసంగుటగాక అనువదనముకూడఁ గా

వించును. ఆరోదలో పాటలోనిశబ్దములు శ్రోతలకు అవేద్యము లగుచున్నవి. భరతముని గీత మభినేయమగుచో వాద్యయోజన కూడదని శాసించియున్నాఁడు.

"యత్రాభినేయం గీతం స్యా
త్తత్ర వాద్యం న యోజయేత్."

మాళవిక అగ్నిమిత్రునియోలగ ముందు రాగాలాపన చేసి, తర్వాత చతుష్పదవస్తువును పాడి, అటుతర్వాత దానినే అభినయించినది. అందువలన ముందుపాట సామాజికులకు విశదమై, అనంతరము అభినయమువలన హృదయమున కెక్కును. అభినయమంతో నృత్యముచేరును; నృత్యముతో వాద్యము చేరును.

మాళవిక-(ఉపవహనము చేసి చతుష్పదవస్తువును పాడును)

గేయము— 1 వల్లభుండు దుర్లభుండు సుమా;
ఉల్లమ, వానిపయి యాస నుజ్జగింపుమా;...వల్ల.
2 ఔర! యేటి కదరుచున్నది!
వారక నా కంటిచివర వామకం బిది! ...ఔర
3 ఎట్టకేనిఁ గంటి నీతని;
ఎట్టువెండికనఁ గలుగునో యెఱుఁగనైతిని ...ఎట్ట
4 పరుల చేతఁ బడిన దానరా;
సరసుడ నిను వలచి తినిర; సామి, యేలరా...పరు

(అని యథారస మభినయించును)

* * * * *

రాజు — ఈకోమలాంగి

ఉ. 'ఏలుముసామి, నిన్వలచు నీలువుకత్తెను నన్న'టంచు నా
బాల యురంబు దాఁకికొని పాటకుఁ దోడభినీతి సల్పుచో,
బాళిని దెల్ప దారికనుపట్టమిఁ ధారిణి చెంత నుంటచేఁ,
బోలఁగ నన్నె వేఁడుకొనఁ బోలును భావికకైతవంబునన్.

(మాళవిక గీతాంతమున నిష్క్రమింప నుంకించును.

* * * * *

(మాళవిక మరలి నిలిచినది)

రాజు—(ఆత్మగతము) అహో! ఒక్కొక్క అవస్థయందును సౌందర్యమునకు ఒక్కొక్క శోభావిశేషము కలుగును. ఎట్లన,

సీ. మణివలయంబులు మనికట్టుమీఁదను
నిశ్చలతం జెంది నెలవుకొనఁగ,
దాఁకేలిని నితంబతటమునఁ గీలించి
లాఁతికేలిఁ బ్రియంగులతికఁ బోలె
జాఱంగ విడిచిన చాడ్పున నిడికొని,
యడుగునంగుటమున నంతనంత
విరులను మీటుచు, వెలఁదుక నెలకట్టు
పయిని మెఱుఁగుఁజూడ్కి బాదుకొల్పి,

తే నిలువుసామేను తిన్ననై నెగడుచుండ,
నిలిచి యున్న యీతీరు నా నేత్రములకు

సత్తనము నేఁతయందలి నలువు కన్నఁ
బండు వౌసగుచున్నది! భాగ్య మహహా!

* * * * *

గణ - భగవతి, గుణమో దోషమో నీవు చూచినది చూచినట్లు చెప్పుము.

పరి - అంతయు శాస్త్రముప్రకార మున్నది. దోషమేమియు లేదు. ఎట్లన—

సీ. పావిరి వచనగర్భంబులై యంగముల్
సూచించె నర్థంపుఁ జొప్పు సరిగ,
అడుగుల నుంచెడుహరువులో నెంతయు
లయయును సరిఁగూడె లలితముగను,
ఆహారసంబుల యభినయంబులయందుఁ
దన్మయత్వం బద్భుతంబు గొలిపె,
శాఖాసముద్భూత సన్నుతాభినయంబు
వరసౌకుమార్య వైభవమునొందె,
తే. అందులవికల్పముల నాడునరసరమున
భావమెడలించె విషయంబువలననుండి
భావమును, రక్తిమాత్ర మెప్పటివితాన
వఱలె విశ్రాంతిదనుక నవంధ్య వృత్తి.

* * * * *

గణ— ఇప్పుడు నట్టువాఁజ్ఞనయితిని.

శైలి :

౧౬. ఈ నాటకములలో కొన్నిట రసము అస్ఫుటము; విరసతయుం గలదు. భావముమాఱినప్పుడు శైలిమాఱదు. పాటలమెట్లును, రాగములును, భావోచితముగా మాఱవు. ఏవంప్రాయనాటకప్రవణులకు–నీరసము మృదువు; పేలవము మధురము; తప్పులు మెండయినకొలఁది స్వాభావికశైలి (Idiomatic style); వాడుకమాటలు రసవంతములు

కవనమున వాడుకమాటలన్నియు సర్వత్ర అర్హములని తలంపఁగూడదు.

పూర్వు లిట్లు—

౧. మధువులాని, లేక తేనియ లాని, లేక క్రొందేనియలాని.

౨. మృష్టాన్న మారగించి.

3. మేలివలిపములు దాలిచి..

౪. తాక కనిరొ.

వీరలిట్లు—

౧. తేనె తాగి.

౨. మంచితిండి తిని.

3. మంచి సన్నబట్టలు, లేక గుడ్డలు కట్టుకొని. (బట్టలు కొన్ని జిల్లాలలో తప్పు; గుడ్డలు మఱి కొన్నిటతప్పు.)

౪. ముట్టుకో కనిరొ.

గురువు తా రచియించుచుండిన గ్రంథమును పూర్తి చేయుమనుటకై తన యవసానకాలమున శిష్యుల నిరువుర నిట్లు పరీక్షించెను: ఎండుదుంగ యొకటి వారిముందఱ వేయించి వారిని అచట దానియునికిం జెప్పుమనియె. ఒకఁడు 'శుష్కం కాష్ఠం తిష్ఠత్యగ్రే' అనియెను. ఇతరుఁడు 'నీరసదారువిభాతి పురః' అనెను. ఆగ్రంథమును పూర్తిసేయుపనిని గురువు ఈ రెండవ వానికి నియమించెను. ఇట్టి భేదమును పాటింపని కవనము పనికిరాదు.

౧౬

౧. నటులంగూర్చియు ఒకమాటచెప్పవలయును. నటునికి వాగ్మిత, దిట్టతనము, అనుకరణనైపుణి, సమగ్రనిజపాత్ర పరిజ్ఞానమే కాక సమగ్రనాటక పరిజ్ఞానమును, ప్రజ్ఞయు వలయును.

౨ నటులను అర్హతంబట్టి పాత్రములకు నియమించినచో ఒజ్జకు ప్రయాసముండదు. ప్రయోగముశోభిల్లును.

"తస్మాదన్వీక్ష్యహి గుణాన్కార్యః పాత్రసమాశ్రయః;
న భేదజననం బుద్ధే రాచార్యస్య భవిష్యతి,

భరత. ౫౫—( )

పాఠ్యములో నటునికి ఒజ్జ ప్రతిశబ్దమును (ప్రతియక్షరమనియుం జెప్ప నొప్పును) నేర్పవలయును. ఒద్దికలో నటులు గడిదేరినపిమ్మటనే ప్రయోగము కావింపవలయును. ఒండుచో

నటులు నానావిధముల కవికిని, ఒజ్జకును అవమానముం దెత్తురు.

3. నటులు అనుకార్యులదశాభావాదులను తాముసా ట్యసమయమున స్వకీయములనుగా సాక్షాత్తుగా అనుభవించు చుందురని కొందఱు తలంతురు. అది పొరబాటు

"యథా జన్తు స్స్వభావస్థం పరిత్యజ్యాన్యదైహికమ్;
తత్స్వభావం హి భజతే దేహాన్తర ముపాశ్రితః.
వేషేణ వర్ణకై శ్ఛాపిచ్ఛాదితః పురుష స్తథా;
పరప్రభావంకురుతే యస్య వేష ముపాశ్రితః."

భరత. ౨౧—( ).

"స్వాభావికేన రూపేణ ప్రవిశే ద్రఙ్గమండపే;
ఆత్మరూపం సమాచ్ఛాద్య వర్ణకై ర్భూషణై రపి.
యాదృశంయస్యయద్రూపం ప్రకృత్యాతస్యతాదృశం;
వయోవేషానురూపేణ ప్రయోజ్యం నాట్యకర్మణి.
యథాజీవ స్స్వభావం స్వం పరిత్యజ్యాన్యదైహికమ్;
పరభావం ప్రకురుతే పరదేహ ముపాశ్రితః.
ఏవం బుధః పరం భావం సోఽస్మీతి మనసా స్మరన్ ;
వేషవాగఙ్గలీలాభి శ్చేష్టాభిశ్చ సమాచరేత్."

నటుఁడు ఆయాదశాభావమును భావించి తదనుకూలాభి నయమును తలంపునకుం దెచ్చుకొని తాను గ్రుడ్డిపాఠముచేసిన

పాఠ్యమును స్మరించుచు శబ్దార్థములు తప్పిపోనీయక అభిన యించునేకాని అనుభవింపఁడు. ఈ సిద్ధాంతమే 'మనసా స్మరణ్' అనుటచే సూచితము. అట్లేకానిచో, అనఁగా తనవిగానే అనుభ వించునయేని, రావణపాత్రము జటాయుపాత్రమును నరసింహ పాత్రము హిరణ్యకశిపుపాత్రమును సంహరింతురు ; వారిచేత చావనేని చత్తురు. భీమసేనపాత్రము దుర్యోధనపాత్రమును తొడ విఱుగఁగొట్టి అందుల నల్లం ప్రాపును ఒండె, వానిదెబ్బచే తానయినం జొచ్చునొండె.

౮. ఇప్పు డిప్పుడు బుద్ధిమంతు లనేకులు వ్యుత్పన్నులు, రసజ్ఞులు నటులై ఈనాట్యవిద్యకు గౌరవముం దెచ్చుచున్నారు. వా రేమో నైపుణిం బ్రదర్శించుచున్నారు గాని వారికి ఉత్కృ ష్టప్రకృతులయొక్క భావాదివిశేషములను అభిధ్యానించి అను గుణాభినయముచే శోభింపఁజేయుటకు తగిననాటకములు ఇంకను వెలువడకయున్నవి.

౧౦

ఉపసంహారము :

ఇట్టి ఈ నాట్యకళాకల్పవల్లిని నాగజెముడుగా పరిణమిం పనీయక సహృదయులందఱును దీని దోహదరహస్యమును నేర్చి, నేర్చి, దీనిం బోషించి, సద్రూపకరూపై తదీయపరిణతఫలములను నిపుణతమనటీనటపరివేషకులచేత రసికభోక్తలకు వడ్డనసేయించి భాషాదేవతాసమారాధనముం గావింతురు గాక !

అనుబంధము

౧. ఈ నిషిద్ధములలో కొన్ని ప్రయోగింప నశక్యములు, కొన్ని అమంగళములు, విచ్ఛిత్తి విరహితములు, ఉద్వేజకములు. తత్తన్ని షేధములకు కారణముల నూహించుకొనవచ్చును. వ్రీడా కరములు సామాజికుల చిత్తశుద్ధికి భంజకములు ; చెడునడవడిని నేర్పును.

'బయాస్కోపు లేనికాలపు నియమము లివి. ఇపుడు అశ క్యములు గావు' అని కొంద ఱందురు. అప్పటికిని వ్రీడాదికారణ ములచే నిషిద్ధములేవో అవి త్యక్తవ్యములే; అనుచితత్వము చేత రత్నావళీప్రదర్శనములో దామోదరమిశ్రుఁడు వసంతో త్సవమును రాజవిదూషకాదులమోఁతల పౌరులచే ప్రత్యక్ష ముగా జరిపించెను.

కొన్ని నిషిద్ధములను కవిప్రతిభోత్పద్యమానములు గా కున్నను బయాస్కోపు ప్రభృతిసాధనములచేత సామాజికరంజ నార్థము చూపించిన దోష మేమి ? ఆయుపాయమున నటులకు విశ్రాంతియుం గల్గును.

ఒకప్పుడు కూచిపూడివారో మఱెవరో ఆడిన ప్రహ్లాద నాటకములో తమ్ముఁడు బల్లిదుఁడు నృసింహవేషి; అన్న హిరణ్య కశిపుఁడు. ఆవిష్టుఁడై నృసింహుఁడు కశిపుని పొడిచి చంపినాఁడు. ఆట మాఱినది. తమ్ముఁడు తెలివి రాఁగా, 'అన్న యేఁడీ?' అని

యడిగి 'నీవే చంపితివే' అని ఇతరులు చెప్పి వివరింపఁగా, దాను పొడుచుకొని చచ్చెను-అని యైతిహ్యము కలదు.

నాస్నేహితులు చిలంబి ఆదినారాయణప్పనాయఁడుగారు (అధికార విరామముం బొందిన పోలీసు ఇన్‌స్పెక్టరు) బళ్లారిలో సరసవినోదినీ సభవారి పాదుకాపట్టాభిషేక నాటకములో ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యులుగారు—నాటకగ్రంథకర్తయే- దశరథ పాత్రముగావచ్చి సోఫామీఁద మృతదశరథుఁడుగ పడియుండుటయు, (నలువురు) ముువ్వురు స్త్రీవేషమున వసనభూషణోజ్జ్వలముగా దానికోళ్లకడం గూర్చుండి వేలువేలుభాషలలో 'పల్యాక్యాణపు' పాడంబోడంగుడు, "అయ్యో, కృష్ణమాచారీ, చచ్చిపోయినావేమి? ఈపాడునాటకానికోసము నీవు చావనేల? ఆయనను చంపినారేమయ్యా పాపాత్ములారా! చీ! చీ! నేనిక్కడ నుండలేను" అను నిత్యాదివిలాపములు గావించి ప్రేక్షాగృహములో పడిపోయినారు. మేము పలువురము ఆయనను ఉపాయమున ప్రేక్షాగృహమునుండి వెలికిగొనిపోయి పరుండఁబెట్టి ఆ తబ్బిబ్బుతీఱి వారు సుషుప్తిఁజెందువఱకు వారికడం గాచియుండి, క్రమక్రమముగా వారిని మాకు దక్కించుకొంటిమి. ఈవృత్తము ప్రథమ కవిపండితసంఘసమావేశములో నొకరాత్రి జరిగినది. రెండవసమావేశమున మదరాసులో ఆసంఘము తుదముట్టినది.

నీచపాత్రగ్రామ్యము :

౨. ఈవిషయమున మదీయతెలుఁగుభాషాశైథిల్యవిశో ధనములం పరిశీలింపనగు.

శిష్ట భారతాభారత రూపకమర్యాదలు.

పాత్రోచితభాష లేనిచో రూపకము అవస్థానుకృతి కానేరదు. వాచికాభినయము చెడును.

విసంధి: వాక్యమందు సంధిలేమి గ్రామ్యతాపాదకము గాదు. ఇందుకై మదీయసంధివివేకముం గనుఁడు.

అంకము—రంగము (=సీను) అంకమున కాలదేశవృత్త్యైక్యములు మూఁడును సుఘటితతరములు. ఆఘటన రంగనామకాధునికకల్పితవిభజనచేత శిథిలమగును. శిథిలమైన రసహాని కలుగును. కావున ఈ యవాంతరవిభాగములు పనికిరావు. ఎన్ని సీనులో అన్ని అంకములనియే వ్యవహరింపరాదా?—నాస్వానుభవము—నేను ప్రతాపరుద్రీయమును సీనులు సీనులుగానే తొలుత వ్రాసికొంటిని. నాహృదయమునకు రసము అందలేదు. తృప్తి గాలేదు. మరల మరల మార్చుచుంటిని. మార్పులలో సంకోచ మగపడినది. సంకోచము హెచ్చుగా హెచ్చుగా సీనులు తగ్గినవి. అంకములు కొంచెము హెచ్చినవి. ఈవిధమున విష్కంభప్రవేశాదిసంఘటనచే సీనులపెంపు నివర్తిల్లినది.

చంద్రికాప్రెస్, చాకలపేట, మదరాసు.—నవంబరు, 1940

వేంకటరాయశాస్త్రులవారి యుపన్యాసాదికములు

తిక్కనసోమయాజి విజయము

విమర్శవినోదము

గ్రామ్యభాషాప్రయోగనిబంధనము

విసంధివివేకము

ఆంధ్రప్రసన్నరాఘవనాటకవిమర్శము

భారతాభారతరూపక మర్యాదలు

ఆంధ్రగ్రంథవిమర్శనప్రకార లేశము

గ్రామ్యాదేశనిరసనము

శ్లేషవినోదము - ఆంధ్రమున స్వరసంధ్యాది - యతి ప్రాసలు - ఆంధ్రమున కవనకళాపరిణామము - అముద్రిత గ్రంథచింతామణి యందలి వ్యాసములు - ఆంధ్రభాషా సర్వస్వార్థనియమ కతిపయములు. శ్రీమత్ పీఠికాపుర మండలేశ్వర ప్రవర్తిత సిద్ధాంధ్రభాషాసర్వస్వాభిధాన మహాభిధాన సముచితనియమకతిపయములు. ఇత్యాదులు పెక్కులు అచ్చగుచున్నవి